

УДК 37.015.31:7(091)

DOI:

Неля Сірант, асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ТА ЕСТЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті здійснено спробу дослідити проблему освітньо-виховного та естетичного потенціалу української народної педагогіки. Доведено, що естетичне виховання є одним із засобів формування гармонійно-розвиненої особистості, важливою умовою виховання її високої культури, моральності, розширення світогляду. Ґрунтовний аналіз численних наукових праць дозволив нам розглянути народну педагогіку як складову колективної творчості, що уособлює життя народу, відображає його ідеали, світогляд, уявлення про людину, сім'ю, виховання молодого покоління. Аналіз наукових праць з проблеми дослідження уможливив виокремлення специфічних особливостей народної педагогіки. Встановлено, що серед усього розмаїття засобів народної педагогіки особливе значення для системи естетичного виховання дітей в умовах сім'ї має народний фольклор, декоративно-ужиткове мистецтво і народна іграшка.

Ключові слова: народна педагогіка; освітньо-виховний потенціал; естетичне виховання; освітня практика; сім'я; етнопедагогіка.

Лит. 12.

Nelya Sirant, Assistant of the Elementary and Preschool Education Department
Lviv Ivan Franko National University

EDUCATIONAL, UPBRINGING, AND AESTHETIC POTENTIAL OF UKRAINIAN NATIONAL PEDAGOGY

The article deals with the problem of educational, upbringing and aesthetic potential of Ukrainian folk pedagogy. It is proved that aesthetic education is one of the means of forming a harmoniously developed personality, an important condition for the education of its high culture, morality, expansion of world outlook.

The educational, upbringing and aesthetic potential of Ukrainian folk pedagogy is explained and its influence on the formation of a child in the family is substantiated, and it is determined that folk pedagogy is an integral part of the general spiritual culture of the Ukrainian people. Each form of Ukrainian national pedagogical culture (a song, a fairy tale, a ritual, a rite, etc.) is a special phenomenon, the study of which contributes to the successful resolution of the actual tasks of education of the younger generation. In the oral folk art, customs, rituals, traditions, arts and crafts, a huge amount of information on the education of the younger generation has been laid, so it is entirely natural that the study of educational and educational potential of folk pedagogy positively influences the development of classical pedagogical science and practice.

A thorough analysis of numerous scientific works allowed us to consider folk pedagogy as a component of collective creativity, which embodies the life of the people, reflects its ideals, worldview, and ideas about the person, the family, and the upbringing of the younger generation. The analysis of scientific works on the research problem made it possible to distinguish specific features of folk pedagogy.

It is proved that popular pedagogy has a significant educational and upbringing potential, which is expressed by the purpose of education, the naturalness of this process, the early beginning of education, age and gender differentiation, the rationality of the combination and complexity of means and methods of influence, as well as the humanity and morality of the process of education itself. It has been established that among the diversity of the means of folk pedagogy, folk, decorative and applied arts and folk toys play a special role in the system of aesthetic education of children in the family.

Keywords: folk pedagogy; an educational and upbringing potential; aesthetic education; an educational practice; a family; ethnopädagogy.

Постановка проблеми. У державних нормативно-правових документах України (Конституція України, Сімейний кодекс України, закони України “Про охорону дитинства”, “Про освіту” та ін.) важливе значення відводиться сім'ї (родині) як найпершій і головній соціальній інституції виховання дітей та молоді. При цьому з-поміж важливих завдань

сімейного виховання особливе місце займає прилучення дітей до прекрасного, формування в юних душах естетичних смаків та уподобань, вдосконалення художньо-трудоуних умінь і навичок, які дадуть змогу дитині самореалізуватися в сучасному соціумі, виявляти свою самобутність і неповторність через творення “за законами краси”, що сприяє її духовному

піднесенню та моральному задоволенню. Саме тому вивчення феномену сім'ї з позицій естетичного виховання молодого покоління, формування естетичної культури особистості, вважаємо справою вкрай важливою й необхідною.

Естетичне виховання є одним із засобів формування гармонійно-розвиненої особистості, важливою умовою виховання її високої культури, моральності, розширення світогляду. Основи естетичного виховання особистості закладаються передовсім у сім'ї, потім в дитячому садку, пізніше – у школі та інших суспільних інституціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретичні та методичні аспекти використання народної педагогіки у процесі виховання дітей розглядаються у наукових працях О. Вишневецького [2], О. Дорошенко [4], О. Духновича [5], В. Євтуха [6], В. Кузя [7], А. Кузьмінського [8], Н. Лисенко [9], Н. Рогальської [10], М. Стельмаховича [11] та ін.

Мета статті. З'ясувати освітньо-виховний та естетичний потенціал української народної педагогіки та обґрунтувати її вплив на становлення дитини в сім'ї.

Основний матеріал дослідження. Народна педагогіка – невід'ємна складова загальної духовної культури українського народу. Формуючись впродовж багатьох століть, народ виробив свою унікальну духовну та матеріальну культуру. Паралельно, в ході багатовікової виховної практики склалася і своя національна система виховання. Народна педагогіка завжди орієнтувалася на формування у молодого покоління відчуття краси навколишньої дійсності, здатність бачити й розрізняти прекрасне і потворне, трагічне та комічне у поведінці людей і героїв творів народної художньої творчості, переживаючи при цьому відчуття насолоди, задоволення, піднесення.

Процес становлення народної педагогіки здійснювався поступово та послідовно, зберігаючи при цьому наступність поколінь і формуючи образ народу в його кращих рисах. Віками накопичений досвід був основним матеріалом народності, умовою результативності його теорії і практики, відображав певний рівень педагогічних знань, конкретний історичний етап духовного прогресу народу.

Український народ одвічно створював, зберігав і примножував багатство словесного, музичного, хореографічного та декоративно-ужиткового мистецтва. Народні жанри інтуїтивно враховували фізичні та психологічні особливості дітей різних вікових груп, сприяли прищепленню норм поведінки в дитячому колективі, прилученню

кожного наступного покоління до збереження та розвитку національної культури.

Кожна форма української народно-педагогічної культури (пісня, казка, обряд, ритуал та ін.) – це особливий мікрокосмос, вивчення якого сприяє успішному розв'язанню актуальних завдань виховання молодого покоління. На наше переконання, у нинішні часи засилля інших культур, нівелювання національних вартостей, космополітичних настроїв у суспільстві, саме народна педагогіка може протистояти цим панівним трансформаціям, здатна навчити дитину розмежовувати істинні й уявні цінності, надати допомогу в пошуку відповідей на складні й актуальні питання виховання громадянина-патріота.

Народна педагогіка володіє унікальним досвідом, що дає змогу на практиці реалізувати ідею гармонізації людини з навколишньою дійсністю, створити відповідні педагогічні умови, сприятливе освітньо-виховне середовище. Народна педагогіка як сукупність незафіксованих у письмових джерелах цілей, прийомів і засобів виховання може бути певною мірою зрозуміла через дослідження усної народної творчості, фольклору, прикладного мистецтва [1, 20 – 21].

В усній народній творчості, звичаях, обрядах, традиціях, художніх ремеслах і промислах закладено колосальний обсяг інформації з питань виховання молодого покоління, тому цілком природно, що дослідження освітньо-виховного потенціалу народної педагогіки позитивно впливає й на розвиток класичної педагогічної науки і практики.

Ґрунтовний аналіз численних наукових праць дозволяє нам розглядати народну педагогіку як складову колективної творчості, що уособлює життя народу, відображає його ідеали, світогляд, уявлення про людину, сім'ю, виховання молодого покоління. На думку В. Страшного, суспільство може розвиватися лише тоді, коли старше покоління буде передавати своїм наступникам весь накопичений досвід, оволодівши яким молодше покоління поглиблює, розвиває й удосконалює його, доповнюючи новими знаннями, відкриттями, винаходами [12].

Народна педагогіка як об'єкт наукового знання, на переконання Н. Лисенко, вирізняється особливою природою, особливим способом побутування в культурі. Історія народу посправжньому осягається лише за умови ознайомлення з реаліями його побуту, безпосереднього спілкування з його теперішнім буттям. Народна педагогіка, як сукупність знань і навичок виховання, які передаються в

етнокультурних традиціях, народній поетичній творчості, стійких формах спілкування й взаємодії дітей один з одним і з дорослими, містить багатотисячлітню побутову культуру виховання, зберігає загальні риси виховних традицій різних народів у формах, методах й засобах, які вирішують педагогічні цілі [3, 326]

Аналіз наукових досліджень у галузі педагогіки, етнографії, культурології засвідчив різні підходи науковців до інтерпретації змісту поняття “народна педагогіка”, що узагальнено трактується як: по-перше, феномен, притаманний свідомості народних мас (емпіричні знання, відомості, ідеали, ідеї, погляди, уявлення та ін.); по-друге, педагогічна практика різних народів; по-третє, єдність педагогічної думки і педагогічної діяльності народу; по-четверте, наука про народне виховання.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження уможливив виокремлення таких *специфічних особливостей народної педагогіки*:

1. Народна педагогіка – це цілісна система поглядів, що передаються від покоління до покоління у формі, доступній для сприйняття, запам’ятовування, інстинктивного усвідомлення.

2. Головний елемент народної педагогіки – система усталених емпіричних знань народу про людину й особливості її виховання, а також практична діяльність, спрямована на виховання та навчання молодого покоління.

3. Народній педагогіці притаманна переконливість, образність, конкретність, емоційність, що забезпечуються завдяки широкому використанню епітетів, алегорій, риторичних запитань, інтонації, ритму, композиції, мелодійності та ін.

4. Особливість народної педагогіки полягає у колективному характері виховного впливу на особистість.

5. Для народної педагогіки характерний тісний зв’язок із життям, родиною, працею, освітньо-виховною практикою.

6. Народна педагогіка є динамічним культурним явищем, тому здатна до постійного вдосконалення, збагачення, поглиблення.

Таким чином, народна педагогіка володіє значним освітньо-виховним потенціалом, який виражається цілеспрямованістю виховання, природністю цього процесу, раннім початком виховання, віковою й статевою диференціацією, раціональністю поєднання й комплексністю засобів і методів впливу, а також гуманністю та моральністю самого процесу виховання. У зв’язку з цим можна стверджувати, що вироблений століттями освітньо-виховний потенціал народної педагогіки цілком співвідноситься з принципами

навчання та виховання, які інтерпретовані й сформульовані класичною педагогічною наукою.

Основна цінність педагогічних ідей народу полягає в їх високій морально-естетичній спрямованості. У народно-педагогічних поглядах будь-який вплив на дитину, взаємини між людьми, виховне середовище ґрунтуються на високій моральності, красі внутрішнього і зовнішнього світу, нормах гуманності, принципах ціннісного управління виховним процесом.

Важливим гармонійним началом в естетичному вихованні дитини народ вважав *любов*, оскільки вона пов’язувала людей, природу, тваринний і рослинний світ, наповнювала життя людини красою та щастям. У колисковій пісні, наприклад, всі проблеми вирішувалися за допомогою любові, колискова заспокоювала, вселяла надію, давала духовну наснагу. У ліричних народних піснях любов змальовується як світле, ніжне почуття, як краса, що несе людям радість і добро. У піснях часто оспівується краса світлого кохання, возвеличується любов, як основа створення міцної родини (“*Ой, у вишневому садку*”, “*Місяць на небі*”, “*Ой, рудо наш красний*” та ін.).

Важливу роль в естетичному вихованні дитини відіграє *доброта* як риса прекрасного, що займає особливе місце в народній культурі. Українські народні пісні, будучи унікальними творами за своїм музичним звучанням і поетичним відображенням етичних, естетичних, педагогічних ідей, навчали молоде покоління лише доброму та прекрасному. Краса і добро в народній педагогіці завжди виступають в єдності (“*Шукаєш доброту – знайдеш і красу*”, “*Добре ім’я – найкраща краса*” та ін.).

Пріоритетним завданням народного виховання є формування у дітей вміння цінувати та берегти *красу тіла і здоров’я*. У творах усної народної творчості широко відображена турбота народу про здоров’я молодого покоління. В них оспівується вміння зберігати фізичну силу і красу тіла, невтомність, витривалість, наполегливість, досконалість тощо (“*В здоровому тілі – здоровий дух*”, “*Коли голова здорова – будуть воли та корова*”, “*Як не маєш сили, то й світ не милий*” та ін.). Це завдання естетичного виховання в українській народній педагогіці засноване на глибокому переконанні, що здоров’я, досконале тіло та фізична сила не приносять справжнього щастя, якщо вони не поєднані з духовною культурою, високою моральністю, глибокими релігійними переконаннями.

Одним із важливих завдань естетичного виховання в українській народній педагогіці є

виховання любові та бережливого ставлення до *природи*, тобто її естетичне освоєння та бережливе ставлення. Згідно з народним світосприйняттям, світ єдиний, тому рослини, тварини, люди – це створіння Бога і природи, які знаходяться в постійній взаємодії. Тому для народної педагогіки цілком закономірне абсолютне неприйняття негативних дій щодо природи.

Характерною рисою українського менталітету є *оптимістична спрямованість на ідеал прекрасного*, коли щасливе й радісне життя пов'язувалося з добром, усвідомленням сенсу своєї індивідуальності крізь призму спільності та неподільності всеєдиного цілого. Зміст естетичного ідеалу в народній педагогіці, котра втілює і реалізує ментальні установки оптимістичного бачення світу, відображено в таких поширених і популярних виховних засобах, як казки, прислів'я, потішки, ігри, пісні, загадки та ін. В них різні аспекти народного життя знайшли відображення, належну оцінку й інтерпретацію, яка впродовж століть залишалася незмінною за своєю моральною суттю, з покоління в покоління виступала детермінантою народної думки та досвіду про буття людини, її ролі у суспільстві, вселяючи віру в торжество світлих ідеалів справедливості та краси. Занурюючи дітей в доступні й близькі для них побутово-соціальні відносини та світ прекрасного, народна педагогіка поступово вводила їх в складне середовище людських взаємин, де неминучі зіткнення добра і зла, правди і кривди, любові і ненависті, потворного і прекрасного.

Народна педагогіка володіє потужним арсеналом засобів і методів виховного впливу на особистість дитини, які з роками довели свою високу дієвість й ефективність. З їх допомогою здійснюється комплексний вплив на дитину з метою формування досконалої і різнобічно розвиненої особистості. Засоби народної педагогіки виражають ідеї одвічних народних цінностей і зберігають основний зміст кращих традицій, в яких у достатній мірі проявляється глибока народна мудрість.

Встановлено, що серед усього розмаїття засобів народної педагогіки особливе значення для системи естетичного виховання дітей в умовах сім'ї має народний фольклор, декоративно-ужиткове мистецтво і народна іграшка.

Висновки. Отже, естетичне виховання молодого покоління впродовж всієї людської історії є найважливішою метою, оскільки естетичне сприйняття дійсності – надзвичайно важливий аспект світосприйняття взагалі. Соціально-історична природа розвитку системи естетичного

виховання була визначена як комплексна, стійка і насичена специфічними культурними компонентами. Аналіз генези та сучасного стану системи естетичного виховання виявив наявність універсальних та специфічних характеристик, показав, що естетичне виховання здійснюється в дусі усталених уявлень про красу і гармонію. Вивчення базових ідей і принципів естетичного виховання дозволило виявити найбільш суттєві характеристики естетичного виховання.

Естетичне виховання здійснюється не лише шляхом планомірного, дидактично виваженого й цілеспрямованого процесу, а й у контексті стихійного, некерованого впливу на дитину навколишнього середовища, суспільства, до якого вона належить, і вплив якого може не усвідомлювати й навіть не відзначати. Однак естетичні аспекти навколишньої дійсності, естетичний вплив різних сторін соціальної дійсності, постійно і невідступно супроводжуючи дитину, роблять на неї певну формуючу дію. Естетичне виховання як процес передбачає взаємодію дитини з освітніми середовищами в сім'ї, школі, закладі позашкільної освіти. Під впливом освітніх середовищ у дитини формуються початкові художньо-практичні вміння та навички, розвиваються творчі здібності в різних галузях мистецтва, а під час відвідування театрів, музеїв, вернісажів, бібліотек тощо розширюється сфера прилучення дитини до культурних традицій вітчизняної та світової культури, формується естетичний смак і цінності, закладається потреба будувати життя за законами краси і добра.

У процесі становлення особистості дитини активну участь беруть сім'я, школа, інші соціальні інститути, які здійснюють найважливішу функцію суспільства, пов'язану зі збереженням і передачею досвіду попередніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалова Н. Н. Реализация воспитательного потенциала народной педагогики в дошкольных образовательных учреждениях : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Барнаул, 2002. 173 с.
2. Вишневський О. Сучасне українське виховання : Педагогічні нариси. Львів: Обласне пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. 236 с.
3. Дитячий садок – школа: актуальні проблеми наступності : монографія / Н. В. Лисенко, І. М. Шоробура, Л. С. Пісоцька та ін.; за ред. Н. Лисенко. 3-є вид. Київ, 2014. 472 с.
4. Дорошенко О. А. Виховні засади української етнопедагогіки та їх використання в сучасній школі. *Традиції української етнопедагогіки і їх*

використання в навчально-виховній роботі в школі: зб. матер. конференції. Київ, 1993. С. 19–21.

5. Духнович О.В. Народна педагогія. Вибрані твори / під ред. Д. М. Федак. Ужгород, 2003. 566 с.

6. Етнопедагогіка : навч. посіб. / В. Б. Євтух, А.А. Марушкевич, Н. М. Демяненко, В.В. Чепак. Київ, 2003. Ч. I. 320 с.

7. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Губко О. Т. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань, 1995. 220 с.

8. Кузьмінський А. Народна педагогіка. Світовий досвід. Київ, 2003. 280 с.

9. Лисенко Н. В., Лаппо В. В. Етнопедагогіка: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ, 2001. 350 с.

10. Рогальська Н. В. Розвиток надбань української дошкільної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2007. 192 с.

11. Стельмахович М. Г. Виховний потенціал української родини. *Учитель*, 1998. № 6. С. 52–55.

12. Страшний В. І. Виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи на родинних традиціях українського народу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2004. 196 с.

REFERENCES

1. Bepalova, N. N. (2002). Realizatsiya vospitatelnogo potentsiala narodnoy pedagogiki v doshkolnykh obrazovatelnykh uchrezhdeniyakh [Realization of the educational potential of national pedagogy in preschool educational institutions]. *Candidate's thesis*. Barnaul, 173 p. [in Russian].

2. Vyshnevskiy, O. (1996). Suchasne ukrainske vykhovannia : Pedahohichni narysy [Modern Ukrainian Education: Pedagogical Sketches]. Lviv, 236 p. [in Ukrainian].

3. Lysenko, N. V., Shorobura, I. M. & Pisotska, L. S. et al. (2014). Dytiachyi sadok – shkola: aktualni problemy nastupnosti [Kindergarten – School: topical issues of continuity]. (Ed.). N. Lysenko. Kyiv, 472 p. [in Ukrainian].

4. Doroshenko, O. A. (1993). Vykhovni zasady ukrainskoi etnopedahohiky ta yikh vykorystannia v suchasni shkoli [Educational principles of Ukrainian ethnopedagogy and their use in modern school]. *Traditions of Ukrainian ethnopedagogy and their use in educational work at school: Proceedings of the collection conferences*. Kyiv, pp. 19–21. [in Ukrainian].

5. Dukhnovych, O.V. (2003). Narodna pedahohiia [Folk pedagogy]. *Selected Works*. (Ed.). D. M. Fedak. Uzhhorod, 566 p. [in Ukrainian].

6. Yevtukh, V. B., Marushkevych, A. A., Demianenko, N. M. & Chepak, V.V. (2003). *Etnopedahohika : navch. posib*. [Ethnopedagogy: teach. manual.]. Kyiv, part. I. 320 p. [in Ukrainian].

7. Kuz, V. H., Rudenko Yu. D. & Hubko, O. T. (1995). *Ukrainska kozatska pedahohika i dukhovnist* [Ukrainian Cossack Pedagogy and Spirituality]. Uman, 220 p. [in Ukrainian].

8. Kuzminskiy, A. (2003). Narodna pedahohika [Folk Pedagogy]. *World experience*. Kyiv, 280 p. [in Ukrainian].

9. Lysenko, N. V. & Lappo, V. V. (2001). *Etnopedahohika : navch.-metod. posib*. [Ethnopedagogy: teaching method. manual]. Ivano-Frankivsk, 350 p. [in Ukrainian].

10. Rohalska, N. V. (2007). Rozvytok nadban ukrainskoi doshkilnoi etnopedahohiky ta yikh vykorystannia v suchasnomu doshkilnomu zakladi [Development of Ukrainian pre-school ethnopedagogic achievements and their use in modern preschool institutions]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

11. Stelmakhovych, M. H. (1998). Vykhovnyi potentsial ukrainskoi rodyny [Educational potential of the Ukrainian family]. *Teacher*; No. 6, pp. 52–55. [in Ukrainian].

12. Strashnyi, V. I. (2004). Vykhovannia uchniv pochatkovykh klasiv zahalnoosvitnoi shkoly na rodynnykh tradytsiyakh ukrainskoho narodu [Primary school pupils' education in the family traditions of the Ukrainian people]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 196 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.03.2019

“Кожна людина, з якою я зустрічаюся, у чомусь переважає мене. І цього я повинен у неї вчитись”.

Ральф Волдо Емерсон
американський поет і філософ

